

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
БОЯРСЬКОЇ-ХОМЕНКО Анни Володимирівни про дисертацію
Ішенка Анатолія Анатолійовича «Організаційно-педагогічні засади
реалізації міждисциплінарних програм Еразмус+ у Європейському просторі
вищої освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки,
галузь знань 01 Освіта/Педагогіка**

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Актуальність дисертаційної роботи Ішенка Анатолія Анатолійовича зумовлена сучасними тенденціями трансформації науково-педагогічних студій у контексті європейської інтеграції, цифровізації, інтернаціоналізації та переходу до міждисциплінарних моделей організації освітньо-наукової діяльності. В умовах розвитку Європейського простору вищої освіти особливого значення набуває проблема формування ефективних механізмів реалізації міждисциплінарних освітніх програм, здатних забезпечити інтеграцію освіти, науки, інновацій та суспільної взаємодії університетів.

Дослідження організаційно-педагогічних засад реалізації міждисциплінарних програм Erasmus+ є своєчасним і суспільно значущим, оскільки саме програма Erasmus+ нині виступає одним із ключових інструментів модернізації системи вищої освіти, розвитку академічної мобільності, формування міжнародних партнерств і впровадження інноваційних освітніх практик. Актуальність теми посилюється необхідністю адаптації української системи вищої освіти до стандартів і цінностей Європейського простору вищої освіти, а також потребою у впровадженні ефективних моделей

міждисциплінарної підготовки здобувачів освіти в умовах глобальних соціальних і технологічних викликів.

Проблематика дисертації безпосередньо пов'язана з реалізацією стратегічних напрямів розвитку педагогічної науки, визначених у державних і міжнародних документах щодо реформування вищої освіти, зокрема положеннях Болонського процесу, рекомендаціях Європейської Комісії, стратегіях розвитку Європейського дослідницького простору, а також сучасних пріоритетах інтернаціоналізації та інтеграції української освіти до європейського освітньо-наукового простору.

Тема дисертації відповідає актуальним планам наукових досліджень у галузі педагогіки та освітнього менеджменту, спрямованих на розроблення інноваційних моделей організації освітнього процесу, розвитку міждисциплінарності, академічної мобільності, європейської інтеграції та забезпечення якості вищої освіти. Результати дослідження мають важливе теоретичне і практичне значення для модернізації діяльності закладів вищої освіти України та розвитку їх міжнародної співпраці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження є складовою частиною комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Теоретичні та методичні засади інноваційного розвитку освіти у національному, європейському та глобальному контекстах» (реєстраційний номер 0121U107883).

Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 3 від 31 жовтня 2022 року); тему уточнено вченою радою СумДПУ імені А. С. Макаренка (протокол №3 від 20 жовтня 2025 року).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Дисертантом з'ясовано теоретичні, нормативні, організаційні та змістово-процесуальні засади реалізації міждисциплінарних програм Еразмус+ у Європейському просторі вищої освіти задля посилення міждисциплінарного вектору проєктів Еразмус+ та розроблено рекомендацій для ЗВО України щодо імплементації міждисциплінарного підходу в освітній процес; концептуалізовано міждисциплінарність як системоутворюючий принцип розвитку ЄПВО на основі аналізу документів Болонського та Зальцбурзького процесів; простежено еволюцію міждисциплінарності від імпліцитної ідеї початкових структурних реформ Болонського процесу (гармонізація циклів освіти, мобільність, навчання впродовж життя, інтеграція освіти й досліджень) до експліцитного нормативного закріплення як стратегічного орієнтира європейської освітньої та дослідницької політики; окреслено нормативні, організаційні та змістово-процесуальні засади міждисциплінарних програм Еразмус+ в ЄПВО; простежено тенденції та специфіку втілення міждисциплінарного підходу на прикладі ключових напрямів Еразмус+ (КА1 «Індивідуальна мобільність», КА2 «Співпраця задля розвитку інновацій та обміну кращими практиками (стратегічні партнерства)», КА3 «Підтримка розробки політики та співпраці», Жан Моне); розроблено авторську систему критеріїв оцінювання ефективності застосування ідей міждисциплінарності, рекомендації для науково педагогічних працівників та ЗВО України щодо інституційного закріплення результатів міждисциплінарних проєктів Еразмус+ в освітньому процесі.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

У дисертації Іщенко А. А. *вперше* в українській педагогічній науці цілісно з'ясовано теоретичні, нормативні, організаційні, стратегічні та змістово-процесуальні засади реалізації міждисциплінарних програм Еразмус+ у ЄПВО, що передбачало:

- системне з'ясування взаємозв'язку між концепцією міждисциплінарності та стратегічними цілями ЄПВО, визначеними у комюніке міністерських

конференцій, а також відображення цих засад у нормативних актах ЄС і проєктних документах Еразмус+;

- розкриття динаміки становлення та розвитку міждисциплінарного підходу в контексті розвитку ЄПВО;

- узагальнення й систематизацію типології міждисциплінарних програм Еразмус+ за ключовими напрямками дії (КА1, КА2, КА3, Жан Моне) на основі класифікації Г. Гекгаузена та теоретичних напрацювань Л. Апостела, Г. Бергер, Е. Бріггс, Дж. Т. Клайн, Р. Фродеман, Р. С. С. Пачеко та ін.; Дж. Дж. Кокелманса, Г. Мішо,

- виявлення особливостей реалізації міждисциплінарності у проєктах Еразмус+, що дозволило простежити шлях інституційного впровадження, змістово-методичних підходів та орієнтирів ЗВО у контексті європейських тенденцій;

- розроблення авторської системи критеріїв оцінювання ефективності просування ідей міждисциплінарності у програмах Еразмус+ зі шкалою оцінювання;

- формулювання рекомендацій для науково-педагогічних працівників та ЗВО України щодо інституційного закріплення результатів міждисциплінарних проєктів Еразмус+ в освітньому процесі.

Отже, дослідження вперше обґрунтовує цілісну концепцію міждисциплінарних програм Еразмус+ як чинника формування інноваційної парадигми європейської вищої освіти, що поєднує політичні, нормативні, змістові й організаційні рівні ЄПВО.

У дослідженні уточнено понятійно-термінологічний апарат дослідження у зв'язку з сучасними європейськими освітніми тенденціями.

4. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукову новизну та вірогідність обґрунтованих положень та висновків дисертаційної роботи Іщенка А. А. забезпечено застосуванням комплексу методів відповідно до мети й завдань дослідження, а саме: теоретичних, зокрема загальнонаукових (аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація), що допомогли розглянути та впорядкувати концептуальну термінологію дослідження, уточнити поняттєво-термінологічний апарат; спеціалізованих: на основі історико-генетичного та історико порівняльного аналізу простежено становлення ідеї міждисциплінарності – від античної традиції єдності знання до сучасних постдисциплінарних концепцій; за допомогою історіографічного методу систематизовано ключові етапи наукової рецепції феномену, що дозволило реконструювати еволюцію змісту поняття міждисциплінарності як наукової категорії; структурно-хронологічний реконструював етапи становлення програми Еразмус+ (1973-дотепер); порівняльно-аналітичний та політико-документальний аналіз сприяв виокремленню ключових нормативних і стратегічних документів ЄС у сфері вищої освіти та досліджень; поняттєво-термінологічний аналіз сприяв виявленню та зіставленню типів недисциплінарних підходів, уточненню їх відмінності та функціональні межі в освітньо-науковому просторі; контент аналіз допоміг проаналізувати звіти ОЕСР, ЮНЕСКО, документи Болонського і Зальцбурзького процесів, простежити еволюцію репрезентації міждисциплінарності в нормативних актах ЄС та регламентах Еразмус+, виявити цілі, пріоритети й механізми реалізації програми; дискурс-аналіз сприяв з'ясуванню специфіки функціонування міждисциплінарності в європейських документах, виявив перехід від імпліцитного до експліцитного закріплення цієї ідеї; структурно-функціональний аналіз визначив функції міждисциплінарності (педагогічна, інституційна, інноваційна); метод типологізації допоміг виокремити моделі міждисциплінарності в напрямках Еразмус+; нормативно документальний аналіз дозволив виявити й інтерпретувати, як у регламентах, стратегіях і програмних

документах ЄС закріплено цілі, механізми та інституційні форми реалізації міждисциплінарності в межах ЄПВО та програми Еразмус+; методом структурно-логічної реконструкції простежена архітектура Еразмус+; за допомогою методу моделювання створено багаторівневу систему критеріїв оцінювання ефективності реалізації ідеї міждисциплінарності на конкретних прикладах та розроблено рекомендації щодо запровадження здобутків міждисциплінарних проєктів Еразмус+ в Україні.

Апробація результатів дослідження є достатньою, що підтверджено участю дисертанта в міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях. Висновки до розділів та загальні висновки повною мірою підтверджують обґрунтованість наукових положень, сформульованих у дисертації.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що простежена автором генеза міждисциплінарного підходу та вивчення використання його ідей на практиці відкриває перспективи для: впровадження інноваційного підходу для використання в ЗВО України і світу та допоможе у підготовці грантових заявок Еразмус+; викладання навчальних курсів історико-педагогічної та порівняльно-педагогічної спрямованості для студентів, магістрантів та аспірантів педагогічних закладів вищої освіти; активізації подальших наукових пошуків у відповідних галузях наукового знання.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 542 від 09.03.2026 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 962/0151/02 від 12.03.2026 р.), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 21-н від 12.03.2026 р.).

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (369 найменувань, із них 238 іноземними мовами) та додатків. Повний обсяг дисертації – 521 сторінка. Основний зміст викладено на 208 сторінках. Робота містить 6 таблиць, 16 додатків на 235 сторінках.

У *першому розділі* «Теоретичні засади розвитку міждисциплінарного підходу в ЄПВО» на основі застосування загальнонаукових методів (аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизація) та методу термінологічного аналізу схарактеризовано ключові поняття дослідження: «вища освіта», «освітній простір», «Європейський простір вищої освіти», «євроінтеграція», «організаційно-педагогічні засади», «педагогічний підхід», «міждисциплінарний підхід» та «міждисциплінарність». Визначено, що всі розглянуті поняття мають інтернаціоналізований і порівняльний характер, що зумовлено інтенсивною інтеграцією України в ЄПВО. У результаті використання історико-генетичного, історико-порівняльного аналізу та історіографічного методу виокремлено етапи розвитку досліджуваного явища у світовому науковому дискурсі. Доведено, що міждисциплінарність поступово стає обов'язковою умовою для вирішення наукових та освітніх проблем. Вона стає ключовою стратегією для багатьох проєктів, зокрема є фундаментальною для програми Еразмус+.

У *другому розділі* «Нормативні, організаційні та змістово-процесуальні засади міждисциплінарних програм ЕРАЗМУС+ у ЄПВО» окреслено міждисциплінарний вимір нормативної бази Європейського простору вищої освіти та визначено організаційні й змістово-процесуальні засади реалізації програм Еразмус+. На основі структурно-хронологічного, контент- та дискурс-аналізу нормативно-правових і стратегічних документів ЄС доведено, що міждисциплінарність поступово трансформується з декларативної ідеї у системний принцип модернізації вищої освіти, який закріплюється через

конкретні регуляторні механізми, інституційні практики та інструменти освітньої політики. Встановлено, що в документах ЄС міждисциплінарність функціонує переважно як імпліцитний структурний принцип, пов'язаний із мобільністю, гнучкістю освітніх траєкторій, навчанням упродовж життя, інтеграцією освіти, науки та інновацій.

Застосування політико-документального та структурно-функціонального аналізу дозволило простежити трансформацію моделі університету від традиційної дисциплінарної інституції до відкритої мережевої екосистеми, орієнтованої на вирішення комплексних соціальних, цифрових та екологічних викликів. З'ясовано, що практична реалізація міждисциплінарності забезпечується через модульність програм, мікрокваліфікації, мобільність, інтеграцію освіти з дослідженнями та інноваціями, а також через спільні програми й транснаціональні університетські альянси.

Особливу увагу приділено історико-генетичному та системному аналізу розвитку Програми Еразмус+, що дозволило охарактеризувати її еволюцію від інструмента академічного обміну до комплексної політико-освітньої платформи ЄС. Доведено, що Еразмус+ виконує не лише освітню, а й соціальну, інноваційну та інтеграційну функції, забезпечуючи реалізацію стратегічних пріоритетів ЄС у сферах інклюзії, цифровізації, сталого розвитку та громадянської участі. Автор переконливо обґрунтовує, що міждисциплінарність у межах Програми виступає базовим принципом організації освітньо-дослідницької співпраці та формування нової моделі європейського університету.

У третьому розділі «Міждисциплінарний вектор напрямів ЕРАЗМУС+» У третьому розділі дисертації на основі типологічного, порівняльно-аналітичного, структурно-логічного та контент-аналізу здійснено комплексне дослідження реалізації ідей міждисциплінарності в основних напрямках програми Еразмус+ (KA1, KA2, KA3, Жан Моне). На матеріалах проєктів і програмних ресурсів простежено особливості інтеграції знань, освітніх

практик та інституційної взаємодії у межах різних форматів міжнародної співпраці. Автором доведено, що міждисциплінарність у програмі Еразмус+ реалізується як багаторівнева система координації академічних, соціальних, культурних і громадянських компонентів освіти.

У результаті аналізу проєктів КА1 встановлено, що мобільність функціонує не лише як механізм академічного обміну, а як комплексна освітньо-соціальна платформа формування компетентностей, громадянської активності та професійної адаптивності молоді. Виявлено домінування плюри- та інтердисциплінарних моделей, орієнтованих на вирішення актуальних соціальних проблем. Аналіз стратегічних партнерств КА2 засвідчив реалізацію різних типів міждисциплінарності — від мультидисциплінарної координації до трансдисциплінарного синтезу знань, що забезпечує модернізацію освітніх програм, створення інноваційних навчальних моделей та розвиток нових компетентностей.

Особливу увагу приділено аналізу КА3 та напряму Жан Моне, де міждисциплінарність визначено як системоутворюючий принцип освітньої, дослідницької та суспільної взаємодії. Автор переконливо доводить, що через спільні курси, відкриті освітні ресурси, міждисциплінарні семінари, дослідницькі мережі та механізми громадянської участі відбувається інтеграція правових, політичних, економічних, соціальних і культурних знань для розв'язання актуальних європейських і глобальних викликів. Узагальнено, що міждисциплінарні проєкти Еразмус+ виступають важливим інструментом модернізації, інтернаціоналізації та післявоєнної трансформації системи вищої освіти України, сприяючи інституціоналізації інноваційних освітніх практик та формуванню нової академічної культури університетів.

Загальні висновки відповідають визначеним завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність положень, достатню

наукову підготовленість здобувача. Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертантом результатів, зауважимо, що деякі положення мають дискусійний характер:

1. У третьому розділі аналізуються окремі приклади проєктів Еразмус+ за 2016-2025 роки. Автор зазначає, що охопити всі проєкти неможливо, тому було обрано лише окремі приклади, які демонструють різні рівні інтеграції дисциплін і відповідність пріоритетам Еразмус+. Наскільки ці приклади можна вважати репрезентативними для всієї програми Еразмус+? Чи не створює вибір лише найбільш виразних міждисциплінарних кейсів ризику позитивного відбору? Варто було б чіткіше описати процедуру відбору кейсів: кількість переглянутих проєктів, критерії включення / невключення, джерела описів, логіку порівняння.

2. У роботі розроблено систему критеріїв оцінювання ефективності впровадження міждисциплінарності. Проте поняття «ефективність» у педагогічному дослідженні є складним: воно може означати результативність навчання, інституційні зміни, сталість проєкту, якість партнерства, вплив на студентів або на університет. Що саме у Вашій роботі означає «ефективність міждисциплінарності»? Чи не є це поняття надто багатозначним? Варто було б чіткіше розмежувати: а) педагогічну ефективність; б) інституційну ефективність; в) соціальну ефективність; г) проєктну ефективність; ґ) сталість результатів.

3. Авторська модель оцінювання є важливим результатом дисертації, однак виникає питання щодо її верифікації. Якщо модель застосована до проєктів на основі описів, доступних у відкритих джерелах, то не завжди можна об'єктивно оцінити реальний вплив проєкту на освітній процес або інституційну культуру університету. Наскільки достовірним є оцінювання ефективності проєктів, якщо воно спирається переважно на програмні документи, описи проєктів і доступні

аналітичні матеріали, а не на інтерв'ю, опитування учасників або внутрішні дані університетів? Доцільно визнати, що запропонована модель є аналітичною і потребує подальшої емпіричної апробації в українських та європейських ЗВО.

4. У науковій новизні заявлено, що вперше концептуалізовано міждисциплінарність як системоутворюючий принцип розвитку ЄПВО та комплексно проаналізовано її реалізацію в Еразмус+. Водночас у науковій літературі вже існують праці про міждисциплінарність, ЄПВО, інтернаціоналізацію та Еразмус+. У чому саме полягає Ваш особистий внесок: у новій концептуалізації, у систематизації документів, у типологізації напрямів Еразмус+, у критеріях оцінювання чи в рекомендаціях для України? На захисті варто максимально чітко назвати 3-4 позиції власного внеску, щоб новизна не виглядала надто розпорошеною.

5. У роботі є сильний акцент на позитивному потенціалі Еразмус+, міждисциплінарності, європейської інтеграції та інституційної модернізації. Водночас будь-які міжнародні програми мають і проблемні аспекти: бюрократизація, нерівність доступу, формальна участь, залежність від грантового фінансування, ризик короткостроковості результатів. Чи достатньо в дисертації враховано проблеми й обмеження реалізації міждисциплінарних проєктів Еразмус+, а не лише їхній модернізаційний потенціал? Було б корисно посилити критичний компонент аналізу: показати не лише сильні сторони, а й типові ризики реалізації міждисциплінарності – формалізацію, поверхову інтеграцію дисциплін, нерівну участь партнерів, складність сталого впровадження результатів.

Зазначені пропозиції не завадили загальній позитивній оцінці даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову та практичну цінність.

реалізації міждисциплінарності – формалізацію, поверхову інтеграцію дисциплін, нерівну участь партнерів, складність сталого впровадження результатів.

Зазначені пропозиції не завадили загальній позитивній оцінці даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову та практичну цінність.

Дисертація відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.

Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 13 публікаціях автора (з них 12 одноосібних): 3 статті у фахових виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 8 матеріалів апробаційного характеру.

Висновок

Дисертаційне дослідження Іщенка Анатолія Анатолійовича на тему: «Організаційно-педагогічні засади реалізації міждисциплінарних програм Еразмус+ у Європейському просторі вищої освіти» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р.), а її автор заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, учений секретар,
професор кафедри освітології
та інноваційної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Анна БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО

Підпис [ім'я] зсвідчується згідно з вказівкою
13.05.2022